

Dini epistemoloji, teistik inançların rasyonel zemine gerekçelendirilme yollarını arayan, çağdaş epistemolojinin bir alt dalıdır. Musa Yanık, bu kitapta günümüzdeki en güçlü yaklaşımları reform epistemolojisinden güvenilirlik bakışı açısından yani "daha yüksek bir olasılıkla doğru olması yönünden" İslam inancının rasyoneleliğini ortaya koymakta ve uygulamalı dini epistemolojinin sağlam ve cesur bir örneğini sergilemektedir.

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Epistemoloji tepyekün insan zihnini biçimlendirme ve inanç da dahil olmak üzere bilişsel faaliyetleri yönlendirme potansiyeline sahip bir alandır. Zira Allah'ın varlığı, birliği, nübüvvet ve ahiretle ilişkili meseleler "nasıl bilebilirim, neleri bilebilirim, bildiğim şeyin kesinliğinden nasıl emin edebiliriz?" gibi epistemik sorulardan bağımsız olamaz. Bu nedenle konu İslam düşüncesinde filozofların olduğu kadar kelimcilerin de ilgisini çekmiştir. Bu bağlamda Musa Yanık tarafından modern teoriler de dikkate alınarak yazılan bu kitabın dini epistemoloji konusunda bir farkındalık oluşturmaya umuyoruz.

Doç. Dr. Mehmet Bulgen

Analitik felsefe ülkemizde yeni yeni tanınmaya başlanmış olmasına rağmen özellikle İslam entelektüel tarihindeki kelâm geleneği ile etkileşime geçme potansiyeli oldukça yüksek bir gelenektir. Musa Yanık, bu çalışmasıyla günümüzün en önemli analitik din filozoflarından Alvin Plantinga'nın dini epistemolojisini tanıtmakta ve kelâma itibarıyla eleştirel bir zemine kurmaya çalışmaktadır. Çalışmanın güncel tartışmaları takip etmesi kadar bu tartışmalara farklı geleneklerden bakabilme becerisi felsefenin çok-yönlü bir çerçevede nasıl yapılabileceğine dair güzel bir örnek oluşturuyor. Musa Yanık'ın bu eseri, her şeyin birbiriyle etkileşime geçmeye başladığı global dünyada felsefe yapmanın olanaklarına dair yenilikçi bir yaklaşım ortaya koyuyor.

Doç. Dr. Nazif Muhtaroğlu

Ellinizde tuttuğunuz bu kitap, dini epistemoloji ve erdem epistemolojisi kesişiminde yer almakta birlikte, inanç ve imanın epistemik statüsünü incelemek ve bunu yaparken ise İslam inancını merkeze almaktadır. Bu haliyle Türkçe literatür açısından önemli bir başlığı doldurmaktadır. Okuyucunun bu kitap aracılığıyla karşılaştığı bazı sorular şunlardır: İnanç ve bilgi nedir? Kanıt olmadan inanmak ahlaken yanlış mıdır? İnançlarımızı rasyonel olarak gerekçelendirmenin yolları nelerdir? İslam inancı reform ve erdem epistemolojisi açısından güvenilir bir temele sahip midir? Fakat belki de en büyük kadim soru şudur: Tanrı'nın varlığını bilmek mümkün müdür?

Taner Beyter

(Öncül Analitik Felsefe Derneği)

Dini Epistemoloji Nedir?

MUSA YANIK

Dini Epistemoloji Nedir?

REFORM VE ERDEM
EPISTEMOLOJİSİ AÇISINDAN
İSLAM INANCI

MUSA YANIK

DİNİ EPİSTEMOLOJİ NEDİR?

*Reform ve Erdem Epistemolojisi
Açısından İslam İnancı*

Musa Yanık

DÜŞÜN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	9
EPİSTEMOLOJİ'NİN KISA TARİHSEL SEYRİ	15
1. Tanım ve Problemler.....	15
2. Antik Yunan'da Epistemoloji.....	17
3. Orta Çağ'da Epistemoloji.....	26
4. Erken Modern Dönem ve Aydınlanma'da Epistemoloji.....	41
5. Rasyonellik, İnanç Etiği, Mantıkçı Pozitivizm ve Delil İhtiyacı Tartışmaları.....	57
DİNİ EPİSTEMOLOJİ'YE GİRİŞ.....	69
1. Dini Epistemoloji Nedir?.....	69
2. İnanç.....	74
3. Gerekçelendirme.....	77
4. İman	82
5. Rasyonalite.....	87
FİDEİZM.....	90
3.1 İlimli Fideizm	91
2. Katı Fideizm.....	95
3. Wittgenstein'ci Fideizm.....	99
4. Fideizm ve İslam.....	101
REFORM EPİSTEMOLOJİSİ.....	107
1. Teolojik ve Epistemik Arka Plan: John Calvin ve Thomas Reid.....	110
2. Klasik Temelselciliğe Yönelik Eleştiriler.....	123
3. Delilciliğe İtiraz.....	132
4. Tanrı İnanıcı ve Uygun İşlevsellik.....	136
5. Tanrı İnanıcının Güvenilirliği ve A/C Modelleri.....	145

REFORM EPİSTEMOLOJİSİ VE İSLAM	150
1. Bilgi, Bilme ve Kur'an	154
2. Sensus Divinitatis ve Fıtrat.....	157
3. Uygun İşlevselcilik, Erdem Epistemoloji ve İslam	162
4. Erdem Perspektifine Dayalı Bir Argüman.....	174
5. Modal Epistemik Argüman	177
6. Mümkün Dünyalar Semantiği Üzerinden “Burhân-ı Temânu”	183
7. Reform Epistemolojisi ve İslam ile Alakalı Diğer Argümanlar	186
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	194
KAYNAKÇA.....	198

Rahmetli Babam İhsan Yanık'a

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

“Nereden gelirse gelsin, isterse bize uzak ve karşı milletlerden gelsin, gerçeğin güzelliğini benimsemekten ve ona sahip olmaktan utanmamalıyız. Çünkü gerçeği arayan için gerçek ’den daha değerli bir şey yoktur.”
(Kindi, Kitab fi’l-felsefeti’l-ula)

“... Var olanlar hakkında geçmiş milletlere ait kanıtlanma şartlarının gerektirdiği bir inceleme ve değerlendirmeye rastlarsak, onların bu konuda söylediklerine ve yazdıklarına bakmamız icab eder. Gerçeğe uyanlarımızı alıp kabul ederiz ve bundan mutlu olur onlara da teşekkür ederiz. Gerçeğe uymayanlara ise dikkat çeker, ondan sakındırırız ve kendilerini mazur görürüz.”
(İbn Rüşd, Felsefe-Din İlişkisi)

Düşünce tarihi boyunca insanlar, Tanrı inancının veya Tanrı'nın varlığının rasyonel zeminin ne olduğunu ya da ona inanmanın mantıklı bir çerçevesinin olup olmadığını sorgulamışlardır. Rasyonel bir zeminde Tanrı'ya inanmak için gerekli olan koşullar nelerdir? Dini inanca sahip bir kişinin Tanrı'ya rasyonel bir şekilde inanabilmesi için kanıt getirmesi yeterli ya da zorunlu mudur? Hiçbir kanıt olmadan Tanrı'ya rasyonel bir şekilde inanmak doğru veya uygun mudur? Bu tarz sorular, genellikle din felsefesi içerisinde özellikle dini epistemoloji alanında çalışmalar yapan felsefecileri cevap arayışına itmiş ve düşünürler, bu minvalde çözüm

önerilerini sunmaya çalışmışlardır. Ancak burada başka bir takım sorularda gündeme gelmektedir: Bir inancın rasyonelliğini sağlayan koşul gerçekte rasyonel midir? Rasyonelliğin nesnel veya mutlak değişmez koşulları var mıdır? Elbette düşünce tarihi boyunca rasyonelliğin ya da akli gerçekliklerin ne olduğunu tanımlamak, dini inançların rasyonelliğinin ne olduğunu tanımlamaktan daha güçtür.

Tanrı'nın varlığına inanmanın rasyonel olup olmadığı sorusu, tüm insani kaygıların en önemlilerinden birisidir. Olumlu ya da olumsuz olsun bu sorunun cevabı, dünyamızı nasıl anladığımız, nasıl yaşadığımız ve bu dünya içinde nasıl hareket ettiğimiz konusunda derin bir öneme sahiptir. Rasyonel failer olarak vereceğimiz cevaplar, insan varoluşunun taşıdığı muazzam sonuçlar göz önüne alındığında oldukça önemlidir. Çoğu insan, zaman zaman Tanrı inancının rasyonelliği konusunu, ciddi bir şekilde ele almak için bazı girişimlerde bulunmaya çalışır. Kişi, Tanrı'nın varlığına inanmanın rasyonel olduğuna inanırsa, o zaman insan yaşamının anlamının ve amacının, Tanrı tarafından nasıl planlandığını keşfetmeye çalışır. Tam aksi şekilde kişi, Tanrı'nın var olmadığına karar verirse, o zaman bu görüşün sonuçlarıyla, yani içinde insan yaşamının anlamlı olduğu daha büyük kişisel açıklamalarla uzlaşmak ister (örneğin natüralizm veya materyalizm). İnsanın Tanrı arayışında kesin bir çözüm olsun ya da olmasın, bu derin konu hakkında bilinçli bir karara varmak için tartışmanın her yönündeki ciddi argümanları incelemek gereklidir ve bu zahmete de değerdir. Nitekim Allah da Kur'an'da "De ki: "Eğer sözünüzde doğru iseniz kesin kanıtınızı getirin!" şeklinde buyurmaktadır.

İşte biz de bu kitap içerisinde bu zahmetli probleme yönelik bir çözümleme sunmaya çalışıyoruz. Bu minvalde

kitabımız beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, dini epistemoloji ile epistemoloji arasındaki kesişim noktalarını göstermek ve bahsi geçen problem alanları arasındaki kavramsal ve problematik benzerliklere işaret etmek için epistemolojinin kısa tarihsel seyrine değiniyoruz. İkinci bölümde dini epistemolojinin tanımını verip bu alanın önemli kavramlarını çözümlenmeye çalıştıktan sonra, üçüncü bölümde dini epistemoloji içerisinde sıklıkla tartışılan yaklaşımlardan biri olan fideizmin çeşitli farklı bakış açılarını ortaya koymaya çalışıyoruz. Dördüncü bölümde ise öncelikle yakın dönem içerisinde hem genel anlamda epistemoloji hem de daha özel olarak dini epistemoloji içerisinde ortaya çıkan Reform epistemolojisinin temel iddialarını ve klasik/çağdaş epistemolojiye dair eleştirilerini ele alıyoruz. Daha sonra ise bu son bölümde uygun işlevselci bir yaklaşımla, erdem perspektifi üzerinden İslam inancının epistemik güvenilirliğine ilişkin bir çözümlenme ve argüman ortaya koymaya çalışıyor ve doğrudan Reform epistemolojisi ile İslam inancının epistemik durumuna ilişkin çalışmalara da işaret ediyoruz. Bu açıdan kitabımızın gerek isminde gerekse içeriğinde geçen “İslam İnancı”nın önermesel bir tutuma işaret ettiğini ve epistemolojide anlaşıldığı şekliyle “inanç” kavramının tahliliyle ilgilendiğimizin altını çizelim.

Öte yandan kitap içerisindeki amacımızın, Reform epistemolojisini olduğu şekliyle alıp bütünüyle İslam inancına uygulamak olmadığını, çünkü bazı kriterler düşünüldüğünde bunun bütünüyle yapılmasının hem imkânsız hem de teolojik olarak tartışmalı olacağını da belirtelim. Nitekim ister klasik ister güncel kelâm veya İslam düşüncesinin kendi içerisinde kopuk olarak yapılacak bir değerlendirmenin, yenilik iddiasından çok “kopya” ya da “taklit” olacağı açıktır.

Ancak kelâm, yöntemi gereği sadece vahiyden yola çıkarak Allah hakkında konuşmak veya bunu kendi içerisinde kapalı bir sistem dahilinde yapabilmek demek de değildir. Kelâm, örneğin yeni birçok bilgi teorisinden yardım alarak ama kendi içsel tutarlılığından da ödün vermeyerek bize yeni ufuklar kazandırabilecek sistemde bir disiplindir. İşte biz de bu doğrultuda bahsi geçen yaklaşım dahilinde kullanılan felsefi kavramların, İslam inancının epistemik değeri özelinde anlamlandırılabilirliğini tartışacağız ve Reform epistemoloji üzerinde altını çizdiğimiz teolojik hususlar düşünüldüğünde, İslam inancının diğer teistik dinlere yönelik daha kapsayıcı bir tutum benimsediğini iddia edeceğiz.

Büyük oranda 2019 yılında savunduğum “Dini Epistemoloji: Alvin Plantinga Örneği” başlıklı yüksek lisans tezimin kitap haline getirilmiş hali olan bu eserin “Reform Epistemolojisi ve İslam” başlığını taşıyan son bölümü hariç diğer bölümleri adı geçen çalışmamın hemen hemen özgün halini oluşturmaktadır. Doğrusu aradan geçen üç yıl içerisinde hem savlarımı ve eleştirilerimi hem de ortaya koymaya çalıştığım argümanla birlikte kitabımı daha doyurucu bir hale getirmeye çalıştım. Bu açıdan yüksek lisans tezimi daha önce okuyan kişiler, diledikleri takdirde sadece son bölümü okuyabilir veya ana temaları hatırlamak için bütüncül bir okuma yapabilirler.

Son olarak elbette her kitapta olduğu gibi, bu kitapta da teşekkür etmem gereken isimler olacaktır. Evvela en başta hem yüksek lisans tezimi yönlendirme hem de bunu bir kitap haline getirme konusunda beni teşvik eden ve eleştirel ve sistematik çalışma konusunda çok şey öğrendiğim danışman hocam Prof. Dr. Metin YASA'ya saygı ve şükranlarımı sunarım. Epistemoloji ve dini epistemoloji konusunda çalışmalarını vasıtasıyla çok şey öğrendiğim ve kitabım için görüşlerini

benden esirgemeyen Prof. Dr. Nebi MEHDİYEV ve Prof. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR'e sonsuz müteşekkirim. Kelâm disiplini hakkında ufkumu açan görüşleriyle yorumlarımın temellendirilmesine vesile olan Doç. Dr. Mehmet BULĞEN'e teşekkürü bir borç bilirim. Kitabımın her bir sayfasını zahmet edip okuyan ve hem görüş ve eleştirilerinden oldukça istifade ettiğim hem de argümanını kullanarak kendi argümanımın şekillenmesine vesile olan Dr. Nazif MUHTAROĞLU'na minnettarım. Yine bu yönde kitabımı değerli vakitlerinden feragat edip kısmi ya da bütüncül bir şekilde okuyan ve bana geri bildirimde bulunan Doç. Dr. Alper BİLGİLİ'ye, Dr. Yasin Ramazan'a, Merve Esra SAĞLAM'a ve *Öncül Analitik Felsefe Dergisi*'nden Taner BEYTER'e teşekkürlerimi sunarım. Son olarak eğitim hayatımın her bir aşamasında bana destek olan ve yeri geldiğinde hem sevincime hem de üzüntülerime ortak olan ailemin her bir üyesine bana kattıkları her şey için teşekkürü bir borç bilirim.

Musa YANIK
Samsun-2022